

Кайдашева сім'я

КУПИТИ

Тема сімейних чвар невмируща. Дія «Кайдашевої сім'ї», здається, могла відбуватися будь-коли в будь-якому регіоні України. Напевно, саме тому цей твір такий живий і отримує все нові втілення - у театрі, в кіно.

Яскраві описи життя, гумор і прекрасно зафіксована розмовна мова. А головне, вічні персонажі, риси яких можна розпізнати навіть у ваших знайомих - брати, що, подорослішавши, не можуть знайти спільну мову й поділити майно, знервована мати, яка все своє життя присвятила догляду за сім'єю, але й контролю над нею, старий Кайдаш, що дедалі більше втрачає сенс життя і заглядає у чарку. Нечуй-Левицький зображає родину зі свіжими ранами, що залишились після скасування панщини, і крізь сміх у цій історії проступають сльози не лише від сімейних образ, а й від глибоких колоніальних травм.

Про серію «Подарункова класика»

Серія подарункової класики включатиме найвідоміші твори української літератури. У цій серії акцент зроблено на естетику видання - ефалінова палітурка зі срібним тисненням, лясе, цупкий папір, кольорові форзаци. Кожне видання буде доповнене двома статтями від відомих митців, критиків та експертів. Одна з них - це пояснення тексту та його місця в українській літературі від відомих літературознавців. Друга стаття - про те, як іще втілювався класичний текст в інших жанрах мистецтва - у кіно, театрі, живописі. Чим особлива кінопостановка «Тіней» Сергія Параджанова? Чим сучасний серіал «Спіймати Кайдаша» так зачепив глядачів? Як театральні режисери переосмислили твори Івана Франка та Лесі Українки?

Іван Нечуй-Левицький

КАЙДАШЕВА СІМ'Я

Іван
Нечуй-
Левицький

КАЙДАШЕВА СІМ'Я

віх^ола

КИЇВ • 2024

УДК 821.161.2-32
Н59

Нечуй-Левицький Іван

Н59 Кайдашева сім'я: повість / Іван Нечуй-Левицький; передм. Олени Пелешенко; післям. Наталки Ворожбит. — Київ: Віхола, 2024. — 304 с. — (Серія «Худліт. Проза»).

ISBN 978-617-8178-44-4

Тема сімейних чвар невмируща. Дія «Кайдашевої сім'ї», здається, могла відбуватися будь-коли в будь-якому регіоні України. Напевно, саме тому цей твір такий живий і отримує все нові втілення — у театрі, в кіно.

Яскраві описи життя, гумор і прекрасно зафіксована розмовна мова. А головне, вічні персонажі, риси яких можна розпізнати навіть у ваших знайомих — брати, що, подорослішавши, не можуть знайти спільну мову й поділити майно, знервована мати, яка все своє життя присвятила догляду за сім'єю, але й контролю над нею, старий Кайдаш, що дедалі більше втрачає сенс життя і заглядає у чарку. Нечуй-Левицький зображає родину зі свіжими ранами, що залишились після скасування панщини, і крізь сміх у цій історії проступають сльози не лише від сімейних образ, а й від глибоких колоніальних травм.

УДК 821.161.2-32

Текст звірено за виданням:

Нечуй-Левицький І. Твори: у 2 т. — К.: Наук. думка, 1986. —
Т. 2: Повісті та оповідання. — (Бібліотека української літератури).

Усі права застережено. Будь-яку частину цього видання в будь-якій
формі та будь-яким способом без письмової згоди видавництва
і правовласників відтворювати заборонено.

© Олена Пелешенко, передмова, 2023

© Наталка Ворожбит, післямова, 2023

© Яна Зіневич, обкладинка, 2023

© ТОВ «Віхола», виключна ліцензія на видання, оригінал-макет, 2023

ПОЧУТИ НЕЧУЯ & СПІЙМАТИ КАЙДАША

Соціально-побутовий трилер «Кайдашева сім'я», присвячений баталіям двох поколінь родини Кайдашів, ця «найкраща оздоба українського письменства», як назвав її свого часу Іван Франко, одразу після виходу друком завоювала серця читачів і не відпускає їх по сьогодні. З'являються нові й нові інтерпретації: від серіалу «Спіймати Кайдаша» — адаптованої мовою реалій ХХІ століття версії класичного сюжету — до п'єси «Кайдаші 2.0» з репертуару Дикого театру.

Причина актуальності проста: тема сімейних чвар невмируща, як невмирущими є й майстерні образи Марусі (псевдо «А я в попа обідала») Кайдашихи, її чоловіка Омелька, невісток Мотрі та Мелашки, синів Карпа й Лавріна. Здається, дія «Кайдашевої сім'ї» могла би відбуватися будь-коли в будь-якому регіоні України. Однак повість, уперше опублікована в львівському журналі «Правда» 1879 року, була дитиною своєї доби. Один з епізодів відкриває часова ремарка: це діялося у рік, коли землі неподалік від Семигор з'єднали залізницею з Києвом.

Нечуй завжди пише про свій час із його маленькими радощами і гризотами. Хоча після реформи 1861 року панщина була офіційно скасована, рани, завдані нею, у персонажів Нечуя-Левицького були свіжими, а крізь сміх проступали сльози колоніальних травм бездержавних народів. Чого варта репліка автора до діалогу баби Палажки з Мелашкою: «Здається, в тому морі сліз текли ріки народного горя од самого початку світу, горя од холоду й голоду, од меча [...], бідності, од панщини, од московських та польських закуцій, од давнього польського ярма, од жидівського здирства. Палажка плакала, аж ридала, Мелашка ніби почула в тих піснях, впізнала своє горе в свекрушиній хаті і залилась слізьми».

«Кайдашева сім'я» лагідно вкорінена й у локальний географічний контекст. Адже Семигори — цілком реальне село на березі річки Рось

неподалік від містечка Богуслав на півдні Київщини. Іван Левицький, за висловом Валер'яна Підмогильного, «обожнював Рось до дурниць», як і землі навколо неї. Він не лише любив купатися в річці, але й «був упевнений, що вода в Росі — це ліки для його організму».

Саме в Семигорах Євтроп Трезвинський, дядько письменника, одружився і мав парафію. Восени 2022-го в селі Семигори пройшов мистецький благодійний захід «Гарбуз-Fest у Кайдашів», де можна було прогулятися стежкою Кайдаша, позначеною вказівниками з цитатами твору, від семигирських ставків і греблі до Клубу, тією самою, якою старого Омелька напідпитку водила нечиста сила. Або скуштувати в шинку різноманітні смаколики з творів Нечуя--Левицького: гарбузову кашу, куліш, фірмовий борщ від Кайдашихи, маковички, семигирські вареники, богуславські бублики з гори Бублейної. Та й у центрі Богуслава, куди Кайдаші їздили на ярмарок, можна побачити графіті із зображенням Кайдашів.

Кайдаші навіть мали прототипів — ідеться про таку собі сім'ю Мазурів, прославлених на всі Семигори нескінченними сварками; Мазури, як і в Нечуєвому тексті, також мали багатих сватів на прізвище Довбуші. Згодом літературні критики цілком серйозно ламатимуть голову: чи не в феномені роботи з натури криється причина, що автор, який ніколи не був одруженим, спромігся так правдоподібно описати колотнечу між Марусею Кайдашихою та її невістками. Факт: Нечуй-Левицький усе життя був затятим холостяком, якому часто закидали невиразність жіночих персонажів. «Не знайшов собі до смаку, — коментував письменник на схилі літ своє особисте життя. — Я, бачте, вдався собі естет і кмітливий. То зараз і прикмічу в панні щось неестетичне, і вже вона не моя».

Однак повернімося до історії тексту: шедевр, створений іще 1878-го й опублікований на Галичині наступного року, торував шлях до сучасників на рідній Наддніпрянщині довгі вісім років, отримавши дозвіл на оприлюднення лише за умови вилучення «в ней автором всех неудобных мест», себто цілих 25 уривків, які не пропускала царська цензура. Часом ішлося навіть не про ідеологічні війни, а зокрема про незручні сатиричні замальовки у VI розділі повісті, присвячені перебуванню семигорських прочан у київських монастирях. Чого варта геть нецінотлива історія, як у келії до сплячої баби Палажки

приставав чи то чорт, чи то пройдисвіт, переплутавши її з молодницею. Достоту декамеронівський сюжет! Згадаймо, як у Боккаччо шахраї спокушають довірливих дам байками, що в них закоханий сам архангел Гавриїл.

Узагалі підхід до забобонів баби Палажки та проявів народної релігійності в Семигорах в автора напрочуд системний, якщо не сказати науковий. Не слід забувати, що Іван Левицький є автором праці «Світогляд українського народу. Ескіз української міфології» (1876) і чимало художніх образів він запозичував зі своїх студій — наприклад, чумак, який приходив до п'яного Омелька Кайдаша, у народних повір'ях завжди являвся до біди й часто приносив із собою чуму або смерть.

Баба Палажка, агітуючи поїхати селян поїсти з нею на прощу до Києва, описує дуже цікаве явище — так звані небесні листи, про які багато писали сучасники Левицького Іван Франко та Микола Сумцов: «Хто постить у ті п'ятниці та носить при собі сон богородиці, той не буде в воді потопати, в огні горіти, од наглої смерті помирати, а в рай просто не піде. А хто піде в Єрусалим або щороку в Києві в Лаврі паску їстиме, або вмере на самий великдень, той спасеться, того душу янголи понесуть просто до бога». «Сон Богородиці» — це відомий у різних країнах християнського Заходу та Сходу апокриф, себто неканонічний текст на релігійну тематику, який умільці навіть наприкінці XIX — початку XX століття продавали переважно неграмотним селянам утридорога, а ті носили його на грудях як амулет або ж ставили в хаті під шклом на чільному місці. Згадка баби Палажки про «ті п'ятниці» теж не випадкова. Старий Кайдаш вірив, що хто буде постити «дванадцять п'ятниць на рік, перед декотрими празниками, той не буде в воді потопати». За іронією долі, хоч «у Семигорах нема де і втопиться, бо в ставках старій жабі по коліна», якщо дуже п'яним вертатися з шинку, все можливо.

До речі, у першій версії повісті Іван Нечуй-Левицький вмістив розлогу сцену марення старого Кайдаша в лісі, де той бачить святу Параскеву П'ятницю (якій він молився про звільнення від тяги до спиртного): «...підняв блискучі очі, глянув на ліс і побачив диво дивне: над самим шпилем, серед лісу, на повітрі стояла свята П'ятниця, похожа на образ у церкві. “Це свята П'ятниця! — блиснула

думка в Кайдашевій голові, — вона мене кличе!”».

Омелько Кайдаш, коли в його житті щось ішло не так, думав, що його карає свята П’ятниця. Страх не вигаданий: в апокрифах Параскева П’ятниця — це міфологічний образ, у якому поєднані риси християнської святої — Параскеви Іконійської (П’ятниці) — та місцевого культу родючості. За брак поваги свого дня свята Параскева могла жорстоко покарати вірянина; тих, хто прях чи рубав дрова у п’ятницю, могла заколоти голкою, зашпигати веретеном, ударити ножом чи перетворити на жабу й навіть убити. До того ж у фольклорі існували синоніми образу П’ятниці — Середа й Неділя. Недарма Карпо насміхається: «Вас, тату, все карає як не п’ятниця, так неділя». «Сон Богородиці» та списки різних редакцій «Сказання про 12 п’ятниць» на українські землі принесла діяльність окремих єретичних сект, зокрема т. зв. бичівників або покутників, які закликали пам’ятати про наближення Страшного суду й спокутувати гріх через самобичування. Те, як блискуче Нечуй описав сприйняття народною свідомістю цих текстів, свідчить про ретельне дослідження питання.

Несподіванок із джерелами сюжетів Нечуя — напозір простих як двері — чекає ще багато. Іван Нечуй-Левицький писав, що «українська життя — то непочатий рудник», але матеріали для своїх текстів викопував не лише з неї. Наприклад, пишучи про тяжку долю кріпачки Нимидори («Микола Джеря»), Нечуй-Левицький раптом посилає її сні, в абрисах яких явно вчувається відлуння античного міфу про золоті молодильні яблука із саду Гесперид. Якимось за завданням царя Еврістея по них послали Геракла. На шляху до таємничого саду він опиняється біля річки По, де жив віщий бог Нерей. Дорогою Кікн, син Ареса й Пірени, викликав героя на поєдинок, але громовержець Зевс наказав припинити його, вдаривши між борцями блискавкою. Нимидора, проста неграмотна селянка, побачить уві сні й омолодження Миколи, і сад Гесперид, і Зевсові блискавиці, а ще «за річкою на горі пишний садок, де між зеленими яблунями росло дерево з золотими яблуками, де на дереві шугали й співали райські птиці в золотому пір’ї, з золотими вінцями на головах, з павиними довгими хвостами».

А чи не є оця легендарна історія з Кайдашевою грушею розбрату реверансом у бік давньогрецьких міфів про золоте яблуко чвар, за яке

боролися Афродіта, Афіна і Гера і з якого почалася Троянська війна? Груша всохла, після чого дві сім'ї помирилися. Утім у початковій версії фінал повісті мав геть інший вигляд. Порівняймо першодрук 1879-го: «Діло з грушою не скінчилось і досі. А груша все розростається і вшир, і вгору та родить дуже рясно, наче зумисне дражнитися з Кайдашами та їх жінками, а здорові, як горнята, груші й досі дратують малих Лаврінових та Карпових дітей». Під тиском цензури автор переписав на оптимістичніший лад останні рядки твору. Саме ця версія повісті, з гепі-ендом, прижилася й відтворювалася, починаючи з 1887 року, у всіх подальших перевиданнях Нечуєвого тексту.

Перший варіант запам'ятався ще й ревним відстоюванням автором власного правопису. Своє мистецьке кредо письменник виклав на сторінках статті з промовистою назвою «Непотрібність великоруської літератури для України і для слов'янщини» (1878), де наголошував на необхідності окремішнього розвитку української літератури цілковито без взорування на тренди метрополії, аби не сталося так, щоб російська культура замінила місцевим елітам власну. Уже через пів століття пролунає подібне гасло: «Геть від Москви!». У часи Нечуя-Левицького воно видавалося зарадикальним. Навіть Іван Франко, на той час 22-річний підданий Австро-Угорської імперії, у статті-відповіді «Література, її завдання та найважливіші ціхи» (1878) недвозначно пропонував старшому сучаснику не плутати імперський режим і російську літературу: з останньою, мовляв, боротися марно, напишіть краще, ніж вони, і по всьому. Однак у Львові письменники мали більше можливостей і свобод, ніж піддані Російської імперії, які продовжували писати після набуття чинності Валуєвського циркуляра 1863 року та заборони друкуватися українською.

У «Сьогочасному літературному спрямуванні» еталоном української літератури Нечуй-Левицький проголошує «реальність, народність та національність». У повісті «Кайдашева сім'я» розмовне мовлення селян XIX століття було не менш важливим предметом зображення, ніж самі Кайдаші. Нечуй-Левицький вважав, що писати книжку про село треба «іменно язиком сільської баби, з її синтаксисом». Сучасна літературна критикиня Тетяна Трофименко припускає, що зараз

Нечуя-Левицького тут би «затролили за суржик». Утім у XIX столітті авторові для ефекту народності досить було уникати русизмів і полонізмів, не використовувати апостроф, літеру «ї» та не писати прикінцеву літеру «й» у кінці деяких форм прикметників. Навіть у заголовку «Кайдашева сім'я» не містила апострофа. Правописні нововведення Нечуй-Левицький вважав «галицькою змовою». Писав не «негативне», а «відкидне», не «позитивне», а «покладне». Письменник з інквізиторським запалом заповідав, аби по його смерті твори друкувалися саме так, а як ні, то краще все написане спалити, ніж видати з неправдивим правописом. Нечуй, попри м'яку вдачу, показував нечувану твердість, коли йшлося про святі для нього речі.

Завдяки граматичним баталіям Івана Нечуя-Левицького довго панівною асоціацією з його творчістю — ще й з легкої руки його першого біографа Сергія Єфремова — була соціально-побутова проза, консерватизм і сільська тематика. Щоправда, це стосувалося і Панаса Мирного, якому разом з автором «Кайдашевої сім'ї» судилося стати іконою українського реалізму. Саме до цієї версії апелював дотепник Майк Йогансен, коли говорив у «Подорожі доктора Леонардо» про «апокрифічну бабу», яка пахне «борщем та печеним хлібом і бабиним потом», «вдягнена в чорну з горошком спідницю» та є рушієм будь-якого дійства в традиційному українському селі. «Апокрифічні баби», як і герої «Людської комедії» Оноре де Бальзака, мандруватимуть з одного Нечуєвого твору в інший, що засвідчують самі лише заголовки текстів: «Не можна бабі Парасці вдержатись на селі», «Благословіть бабі Палажці скоропостижно вмерти». За кадром десятиліттями лишався Нечуй-Левицький — інтелектуал і Нечуй-Левицький — знавець кількох європейських мов, що разом із Пантелеймоном Кулішем і фізиком Іваном Пулюєм уперше переклав Старий Завіт українською, чудово даючи собі раду з церковнослов'янською, давньогрецькою і давньоєврейською мовами.

Поза фокусом лишався і Нечуй-урбаніст, допоки в ньому не розгледів свого літературного батька інший відомий урбаніст української літератури — автор роману «Місто» Валер'ян Підмогильний. Позаяк рання повість письменника «Хмари» (1874) присвячена двом поколінням київської інтелігенції — професора Дашковича, який проміняв дослідження української філософії

на нікому не потрібне вгрузання у вчення Конфуція і Лао-Дзи, і також вихідця з села, Павла Радюка з Полтавщини, чиє прізвище підозріло співзвучне з прізвищем найвідомішого персонажа Підмогильного — Степаном Радченком. Уже на схилі літ Іван Нечуй-Левицький ще раз звернеться до теми діяльності української інтелігенції в повісті «Над Чорним морем» (1891).

Міщанська комедія на п'ять дій «На Кожум'яках» (1875), яка розповідає історію збанкрутілого «цилюрника» Свирида Івановича Гострохвостого, що сватається до інститутки Єфросини Рябкової, бажаючи заволодіти її статками, відбувається не деінде, а в історичній місцевості у Подільському районі Києва, де ще за Русі жили ремісники-кожум'яки. Згодом цей текст ліг в основу більш адаптованої для театральної постановки комедії «За двома зайцями» Михайла Старицького (1890). Уже його герої, вписані в міський ландшафт між легендарною горою Щекавицею, Гончарами й Кожум'яками, з одного боку, і власне Подолом — з іншого, згодом стали одним із символів Андріївського узвозу. Навіть у «Кайдашевій сім'ї» подибуємо описи подільських вуличок, фонтана зі статуєю Самсона, що роздирає пащу левові, монастирі й церкви столиці, зокрема Києво-Печерську лавру, яка «лисніла золотими верхами й хрестами, наче букет золотих квіток». У «Ночі на Дніпрі» (1906) Нечуй-Левицький описує Оболонь, річку Почайну, Вишгород і навіть «лівий берег Дніпра, рівний, плискovitий, суспіль зарослий густими лозами та верболозом, зеленів, неначе море, закутане в синю та сизу імлу».

Що не дивно: Іван Левицький при всій своїй любові до села прожив у Києві аж 33 роки. Саме у Києві письменник створив «Граматику української мови» (1914), вперше переклав Біблію і написав... безліч творів про життя-буття в Україні з рустикальними декораціями. Ось лише кілька київських адрес письменника: Київська духовна семінарія, вул. Костянтинівська, 5; Київська духовна академія, вул. Сковороди, 2; вул. Ярославів Вал, 31; вул. Володимирська, 5 (тепер 7); вул. Львівська (Січових Стрільців), 41; пров. Діонісівський (Бехтеревський), 8. Найдовше Левицький жив у самісінькому центрі у флігелі на вулиці Новоєлизаветинській (згодом Пушкінській, тепер Євгена Чикаленка, 19).

Підмогильний так захопився особою Івана Нечуя-Левицького, що

присвятив йому психоаналітичну розвідку, яку назвав «Іван Нечуй--Левицький: спроба психоаналізи творчості» і невдовзі надрукував у № 9 журналу «Життя й революція» за 1927 рік. Біографія Нечуя--Левицького, викладена Підмогильним у термінах учення Фрейда, — «прищикнуте лібідо», сублімація, Едипів комплекс — насправду надається для пошуків того «внутрішнього сфінкса, що безперечно під цим супокоем та поміркованістю лагідного дідуса крився». Справді, Іван Левицький і до матері був прив'язаний більше, ніж до батька, і власну сім'ю не створив, і сучасники переповідали з уст в уста легенди про його дивацтва. А ще письменник, гаряче й щиро вболіваючи за все українське, третину свого життя викладав російську мову та літературу в різних куточках імперії — від польського Седлеця до молдовського Кишинєва.

Автор «Кайдашевої сім'ї», нащадок династії священників із Богуславщини, народився 25 листопада 1838 року в Стеблеві Богуславського повіту Київської губернії на Київщині (нині — Корсунь-Шевченківського району Черкаської області). «Отець його», Семен Степанович Левицький, був освіченою людиною, мав велику домашню книгозбірню та влаштував школу для селян, у якій його син навчився читати й писати. Багато розповідав синові про українську історію, маючи вдома видання Маркевича та Бантиш--Каменського, літопис Самовидця, котрі Нечуй «поперечитував, приїжджаючи додому на вакації». Утім до батька Іван не горнувся так, як до матері, Ганни Лук'янівни Трезвинської. Ба більше, в автобіографії письменника («Життєпись Івана Левицького (Нечуя), написана ним самим») батько постає справді чужою людиною: «...було зачиниться в своєму кабінеті, лежить та все читає книжки та газети або пише проповіді. Малими ми не сміли заходити в його кабінет і бачилися з ним тільки за обідом та вечерею». Іван, найстарша дитина в сім'ї, був улюбленцем матері, яку він описував, як «високу на зріст, веселу, проворну, говорючу та співучу». Вона була дуже чуттєвою: слухаючи сюжет із житія святих, могла залитися слізьми, а за нею плакав і малий Іванко.

На сьомому році життя малого Іванка віддали в науку до дядька, який учителював у духовному училищі при Богуславському монастирі. У Богуславі під опікою материного брата Євтропа Нечуй опанував

латинську, грецьку та церковнослов'янську мови. У Богуславі хлопця брала «страшенна нудьга за домом, за матір'ю». Вона померла, коли Іван був іще підлітком. І тут Підмогильний робить висновок, що підсвідомий пошук рано втраченої матері в жінках у дорослому віці заводить Нечую знайти дружину та зумовить «як саму його творчість (сублімація витісненого libido), так і її напрямок». Мовляв, у «загостренні Едіп-комплексу сходяться всі ниточки розуміння і самого Левицького, і його творів. Libido дитини спиняється на своєму першому об'єкті, на першій коханій, що нагло й трагічно загинула. Ніколи за все довге життя письменника його libido вже не повернеться на іншу жінку — воно “зацикнуте”, непереможно фіксоване».

Підмогильний навіть скаже, що реальну матір у Левицького заступає матінка-природа: адже героїв своїх він ніколи не описував «так уважно, так любовно», як її. Дійсно, на першій сторінці «Кайдашевої сім'ї» ландшафти берегів Росії описані, як тіло святково вбраної українки: «В глибокому яру ніби в'ється оксамитовий зелений пояс, на котрому блищать ніби вправлені в зелену оправу прикраси з срібла. Два рядки білих хат попід горами біліють, неначе два рядки перлів на зеленому поясі. Коло хат зеленіють густі старі садки. На високих гривах гір кругом яру зеленіє старий ліс, як зелене море, вкрите хвилями. Глянеш з високої гори на той ліс, і здається, ніби на гори впала оксамитова зелена тканина, гарно побгалась складками, позападала в вузькі долини тисячами оборок та жмутів». Отже, пейзаж у Нечуя дуже олюднений і часто має жіноче обличчя. І навіть автобіографію письменник починає... з опису природи!

Після училища в чотирнадцятилітньому віці Іван Левицький вступив до Київської духовної семінарії, де навчався з 1853 по 1859 рік, а потім — у Київській духовній академії (1861–1865). У повісті «Хмари» Нечуй неодмінно опише своє враження від цього закладу, колись славетного «Київського Атенею», як його називали у XVII–XVIII століттях: «Самий монастир з академією стояв на Мазепиному дворі. І, неважаючи на те, в академії Петра Могили, св. Димитрія Туптала й інших не було й духу, й сліду тих давніх діячів України, тих Сагайдачних, Могили... В Братських монастирі, в давній славі академії панував чужий великоруський дух, чужа наука, чужий язык, навіть чужі люди... Все давнє українське лежало десь глибоко під

землею, рядом з могилою Сагайдачного». Щодо «чужих людей», студенти з України й Білорусі в уяві Левицького були цивілізованіші й виглядали радше європейцями порівняно з великорусами, які полюбляли «говорити на кожного ти, хоч бачили чоловіка вперше ввічу, і ні з сього ні з того гнули лайку по-московській просто тобі ввічу, наче компліменти говорили, аж чудно було слухати».

Отак з емпіричних студентських спостережень і постали Нечуєві етнопсихологічні нариси про відмінності українців і росіян, які показані в повісті на прикладі характерів українця Дашковича та великороса Воздвиженського з Тули. Найпослідовніше свою теорію Нечуй-Левицький викладає в розмові студентів у гуртожитку на тему вибору судженої — «кому якої треба жінки». Вам не здалося, якщо ця бесіда скидається на пролог до «Кайдашевої сім'ї», коли Карпо з Лавріном обговорюють семигорських дівчат. Діалоги в «Хмарах» і «Кайдашевій сім'ї» скомпоновані один в один.

Воздвиженський мріє не про жінку, а про покірну наймичку: «... жінка буде ходить навшпиньки, на одних великих пальчиках. А як я читатиму або спатиму, то вона повинна замерти на той час і заморить все в домі... Я голова в домі, а вона моя піддана». І ще: «Жіноче діло кочерга та колиска. Я для неї й грошей не даватиму до рук! Сам справлятиму одягу, яку треба буде».

Навіть грек Калімері погоджується з українцем, що в стосунках має бути свобода, і каже, що його жінка «носитиме кинджала при поясі, вмітиме полком командувати і турків бити і буде з вогнем в очах і грудьми високими, як гора Олімп». Як і лагідний фемініст Дашкович, Калімері звинувачує туляка в деспотизмі. Подекуди Нечуєві спостереження дуже суголосні з програмною виразно антиімперською статтею «Дві руські народності» Миколи Костомарова, вперше опублікованою 1861 року в журналі «Основа». У статті «Сьогочасне літературне спрямування» Нечуй наголосить ще раз, що українські жінки (на противагу російським) не мовчазні жертви, а енергійні борчині за власні права. Утім Нечуй далекий як від поглядів Джона Стюарта Мілля, так і від ідеалізації традиційної української сім'ї уже з огляду на те, що «Кайдашева сім'я» — не утопія. Хоча всі тут непоступливі й горді, згоди немає.

Не задовольняючись рівнем освіти в академії — надто мало в ній

лишилося від «тієї» Могилянки часів Феофана Прокоповича чи Григорія Сковороди, — Левицький береться за самоосвіту: вчить французьку й німецьку мови, читає європейську класику від Данте, Сервантеса, Лесажа до сучасників. Згодом Нечуй одним з перших у світовій (!) критиці пише схвальну рецензію на твори французького натураліста Еміля Золя, якого читатиме в оригіналі.

1865 року Левицький закінчує академію зі званням магістра та їде викладати в Полтавській духовній семінарії (1865–1866). Після Київської духовної академії він не схотів ставати священником і вирішив учителювати, потайки повертаючись до власної творчості, яка стала найбільшою пристрастю його життя: «Почавши писати свої повісті в той час, коли була заборонена українська література, я нікому не говорив про це: об тім навіть не знали ті товариші, що жили з мною на одній квартирі, не знав батько, хоч ще до його смерті вже були надруковані в “Правді” перші мої повісті». Підмогильний побачив у цьому ще один доказ напружених стосунків з батьком. Так чи ні, але торування дороги в літературу в Івана Левицького було сповнене вагань. Ще за академічних років у нього з’явилася «думка писати оповідання українським язиком для “Основи”, але, на жаль, “Основа”, як на те, “перестала видаватись”». У 1860-х оприлюднені його перші твори під псевдонімом Нечуя. Підмогильний влучно помічає, що «за цим “припиненням” “Основи” і за “страхом начальницьким” стоїть не хто інший, як батько». Лише після його смерті 37-річний письменник почав підписуватись подвійним прізвищем — Нечуй--Левицький.

Працюючи в Полтавській семінарії, Нечуй створив комедію «Жизнь пропав, долю проспав», повість «Наймит Яріш Джеря». Друкуватися почав 1868 року («Дві московки»). Згодом з’явилися оповідання «Панас Круть» та велика стаття «Світогляд українського народу в прикладі до сьогочасності». З 1873 року працював у Кишинівській чоловічій гімназії викладачем російської словесності, де пропагував українську літературу, за що потрапив під нагляд жандармерії. У доповідній начальника Бессарабського губерньського жандармського управління Левицький одержав ярлик «завзятого хохломана».

Але письменника було не зламати й не залякати. 1874 року вийшли «Хмари», наступного року — історична драма «Маруся Богуславка»,

комедія «На Кожум'яках» та оповідання «Благословіть бабі Палажці скоропостижно вмерти». А далі один за одним з'являються Нечуєві шедеври: «Микола Джеря» (1878), «Кайдашева сім'я» (1879), «Бурлачка» (1880), «Старосвітські батюшки та матушки» (1884).

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ